IMA A CITADELLÁN

CZOPF ÁRON

Bizonyos helyeken felhalmozódik a város – máskülönben szétszórt – esztétikai feszültsége, és olyan intenzitást ér el, amely szükségszerűen meghatározza a politikai közösség önképét. Közismerten ilyen hely az athéni Akropolisz, a város védőistenének oltalmát élvező fellegvár, melynek márványba kristályosult eszménye még egy hidegfejű 19. századi pozitivistát is lírai önkívületbe taszított. Maurras később pirulva ismerte el, hogy az athéni akropolisz kapuján belépve önkéntelen szenvedéllyel ölelte át a Propülaia legelső oszlopát. Szerelem első látásra. Mivel egy lármás amerikai csoport közeledett, a francia utazó úgy tett, mintha csak az oszlop kerületét mérné, de közben ölelte és csókolta a márvány romolhatatlanul tündöklő fiatal testét.[1] Az Akropolisz az a hely, ahol még a csodákat tagadó Renan is beleborzongott az örökkévalóság érzéki evidenciájába. Ő is bevallotta, hogy a fellegvárba lépve megmutatkozott előtte minden horizontális vergődés hiábavalósága, s azon kapta magát, hogy hitetlen létére imádkoznia kell: „A szent dombon töltött órák az imádság órái voltak. Mint valami életgyónásban, egész életem elvonult a szemem előtt."[2]

Engedtessék meg nekem az a nem túl demokratikus észrevétel, hogy ilyesmi nem történik az agórán. Az *agóra* politikai, az *akropolisz* metapolitikai tér. A fellegvár – szemben az utcák és terek konvenciójával – vertikálisan nyitja meg a város terét, és így emberileg megmagyarázhatatlan energiákat szabadít fel. Ezt érezték meg azok a pogány zarándokok, akiket csókra, imára és fogadalmakra késztetett a látvány. Ám a citadella éppen a felmagasodás tényéből adódóan mélyen ambivalens jelenség, amely könnyen felcserélheti egymással az isteni és az emberi tényezőt. Az Akropolisz felépítése a kezdet megújítása volt, így szinte lehetetlen megállapítani a hűség és a lázadás részarányait abban az érzületi hajtóerőben, amely Athén polgárait a fellegvár építésére bírta. Olyan ez, mint a városalapítás. A városokat emberek alapítják, de sohasem emberi, hanem isteni erővel: az alapító és a megújító mindig isteni befolyás alatt cselekszik.[3] Máskülönben a törvényeknek nem is lenne erejük, a politikai közösség egysége pedig nem lenne biztosított.

Miután a barbárok lerombolták a szentélyeket, hosszú ideig érintetlenül hagyták a romokat. Innen ered a plataiai eskü története, amely szerint a hellének tudatosan tartóztatták meg magukat az újjáépítéstől, hogy a romok örök emlékül szolgáljanak. Istenek és emberek tanúskodtak róla, hogy megátkozták az eskü megszegőjét. Hogy az eskü súlyát növeljék, Athéné Areia, Zeusz, Hégemoné és más istenek mellett még a haza határait, a búzát, a szőlőt, az olajbogyót és a fügét is tanúként idézték meg. Nem tudni, hogy így volt-e, mindenesetre valami lehetett a levegőben. Talán ezért kellett kétszeresen is igazolnia magát Periklésznek, amikor elhatározta, hogy újjáépíti a fellegvárat. Szándéka az emberek és az istenek előtt is magyarázatra szorult. A polgárokat azzal győzte meg, hogy az eredetileg katonai célokra szánt pénz az egész város javát

1 Charles Maurras: *Anthinea. D'Athènes à Florence.* Librairie Honoré et Édouard Champion, Párizs, 1919. 23–25.
2 Ernest Renan: *Ima az akropoliszon.* ford. Rónay György = *Ima az akropoliszon. A francia esszé klasszikusai.* szerk. Gyergyai Albert, Európa, Bp. 1977. 363.
3 Arnold A. T. Ehrhardt: *Politische Metaphysik von Solon bis Augustin. Die Gottesstadt der Griechen und Römer.* J. C. B. Mohr, Tübingen, 1959. 7–8.

szolgálja, ami pedig az isteneket illeti, magával Athénével, a város védőistennőjével fogott össze. Amikor egy építőmunkás lezuhant az állványzatról, akkor Athéné segítségével gyógyította meg. Plutarkhosz, aki minderről beszámol, pontosan jelöli ki a vezető helyét az istenek metafizikai háztartása és az emberek fizikai szükségletei között, hiszen ebben a köztes térben születik minden nagy döntés.[4]

Az idő Periklészt igazolta, a tér még annál is inkább. Az athéni fellegvár a maradandóság, az erő és a szilárdság jelképe lett. Arányai bölcsességet sugároznak, látványa bátorságra késztet. S végül is, épp a bölcsesség és a bátorság az a két erény, amelyet a polgárok szemében Athéné testesített meg. Senki sem emlékszik már azokra, akik felrótták Periklésznek, hogy a déloszi szövetség kincstárához nyúlt az építkezés során. Még azok az amerikaiak sem tagadhatják ezt a csodát, akik Európát *amazement*-lerakóhelynek vélik, és márvánnyal ölelkező fajtánkat ma is ugyanolyan tapintatlanul bámulják meg, mint egykor.

A csoda ugyanakkor nem az épületekből sugárzik, hanem a hely szellemé-ből. Ezért élhetjük át ugyanazt az elragadtatást Apollóniában is, ahol az albán kommunisták azért rombolták le az *akropolisz*t, hogy a tenger felől várható imperialista támadás esetére erődített lőállásokat építsenek a hegy tetején. Ezeken a betonbunkereken állva érezzük át, hogy mit jelent a huszadik század után európainak lenni. Óhatatlanul egy új plataiai eskü fogalmazódik meg bennünk, és eluralkodik rajtunk az a tárgytalan dac, amelyet a jobboldali olvasónak nem kell bemutatnom. Mert ismerjük el: néha magas helyeken megállva nézzük, ahogy a felhők árnyékai futkosnak az ismerős táj fölött, és alig hallhatóan azt mondjuk: „nem fogom hagyni". Hogy mit, azt senki se tudja. De nem is ez a lényeg, hanem a hely szelleme iránti engedelmesség és az, hogy a szerelmes zarándok lelkületével készek vagyunk végrehajtani a márvány szavakkal kifejezhetetlen parancsait. Ekkor úgy érezzük, hogy méltóvá kell válnunk az örökségünkre.

A MAGYAR AKROPOLISZ

Egy igazi patriótának tudnia kell, hogy a Gellért-hegy Isten különös ajándéka. Válasz a kétségeinkre, egy igazi hegy a város közepén! Nehéz lenne számba venni, hogy mi minden halmozódott itt fel. Az ősi áldozóhely, Gellért püspök vére, a hegyoldal bora, a sziklák tövében fakadó gyógyvizek, a remeték által beimádkozott barlangok, az örök szépségű rétek, a lerombolt csillagvizsgáló és a város felett őrködő dolomitsziklák. Ez az ellentmondások feletti magaslat mindig felemeli a lelket. Amikor úgy érezzük, hogy összecsapnak fejünk fölött a nagy Pannon tenger hullámai, és minden közjóra való törekvést elnyel a pártharcok örvénye, akkor ide kell felkapaszkodnunk. Széchenyi István gróf szerint különösen nagy szükségünk van egy ilyen tisztult légkörű magaslatra, amely – akár egy koronás fő – minden megosztottság fölé emelkedik. Számára legalábbis ezt a lehetőséget testesítette meg a Gellért-hegy. Itt akarta felépíteni a magyar hősök pantheonját, „mert gondoljunk csak oly helyet közel fővárosunkhoz, hol könnyen megfordulhat minden magyar, hol azoknak hamvai egyesítve s méltányolva volnának, kik emlék nélkül […] most elszórva feküsznek a hon minden részeiben, hazánknak azon derékei, kik nemzeti életszikránk elalvását gátolák s azt magasba fejlék".[5] Egy itt magasodó műemlék kifejezhetné a magyar nemzet pártokon felüli, ha tetszik, metapolitikai egységét, hiszen a hősök így egy közös magaslaton lelnének nyugalomra.

> **a magaslat mindig felemeli a lelket**

Mint tudjuk, Széchenyi álma helyett Haynau erődje épült fel. Esténként, mikor a nap leáldozott a budai hegyek mögött, már csak az erőd sötét sziluettje lebegett a város fölött, mint egy ítélet. A főváros népét sokáig nyomasztotta az a tudat, hogy az erőd ágyúit a város felé irányozták. Így a polgárság a kiegyezés után felszabadult indulattal követelte az erőd lebontását. A helyőrség

4 Lásd bővebben: Czopf Áron: *Metapolitika*. Kommentár Alapítvány, Bp. 2024.
5 Gróf Széchenyi István: *Üdvlelde*. Trattner-Károlyi, Pest, 1843. 16.

Renováció –
A Gellért-hegyen álló Citadella átépítés közben
(A Citadella hivatalos Facebook-oldala / Palkó György felvétele)

kivonását követően, mikor már csak egy katonai megfigyelő és távíróállomás maradt a hegyen, még hangosabban követelték, hogy bontsák le a „magyar Bastille-t", a nemzeti szégyen emlékművét. Számos gavallér akadt ekkor a pesti utcákon, aki minden pillanatban kész lett volna ledöfni a „gellérthegyi szörnyeteget", hogy a helyén végre kivirulhasson a magyar élet. A magyar élet viszont

nem úgy tért vissza a hegyre, ahogy azt a kávéházakban elképzelték. Nem ünnepség keretében, hanem titokban, és nem zsinóros mentében, hanem rongyosan lopózott be az erőd falai közé. Miközben a honatyák a parlamentben arról vitatkoztak, hogy mi épüljön a gyűlöletes monstrum helyére, éjszakai hajlékot kereső nincstelenek, a törvény űzöttei és tabáni munkáscsaládok húzták meg

Védmű – A megújult Citadellában látható történelmi kiállítás részlete *(A Citadella hivatalos Facebook-oldala / Palkó György felvétele)*

magukat az erőd kazamatáiban. A lőrésekben nemsokára muskátli piroslott, a romok között asszonyok teregettek és mezítlábas gyerekek háborúztak, akik mindennap újra és újra bevették a várat. Így a Gellért-hegy végül nem a nemzet legnagyobbjainak adott helyet, ahogy Széchenyi óhajtotta volna, hanem legkisebbjeinek. Alázatra int, hogy az ő vértelen csatáik és apró hőstetteik emléke halmozódott fel a magyarság szent hegyén.

Innen fentről nézve a 20. század is a Citadellában élő családok kilakoltatásával kezdődött. Az I. világháború alatt történt, 1916-ban, Ferenc József halálának évében, hogy orosz hadifoglyok kerültek a Citadellába. A fővárosi polgárok hétvégente továbbra is előszeretettel jártak fel a Szent Gellért-hegyi fellegvárba – ahogy ők hívták. A korábbi lakók viszont, egy sajátos életteret, a „Citadella köztársaságát" veszítették el.[6] Ezzel a magyar akropolisz mintegy háromszáz lakója szétszóródott a városban, ismét elnyelték őket az utcák, a pincelakások, a menházak és a szükségbarakkok. Magyar akropoliszt mondok, mert a nemzeti dicsvágy azt akart ide építeni. Egy Wekerle Sándor miniszterelnöknek benyújtott javaslat kimondottan arról szólt, hogy építeni kellene a Gellért-hegyen „egy ión stílusú »Akropolis«-t, mely hivatott lenne magába foglalni a múlt művészeti, ipari stb. nevezetességeit, valamint a királyok, hadvezérek, hősök és szellemi nagyságok szobrait, képmásait".[7] Azért idézem ezt a szöveget, hogy minél nyilvánvalóbb legyen a magyar álom és a magyar valóság közötti szakadék. A magyar akropolisz, ahol egykor az „Uranus templomaként" emlegetett csillagda állt, és ahol évekig zajlott a gellérthegyi *politeia* élete, idővel új birodalmi alakok jelentek meg: a fáklyavivő szocialista Prométheusz, a hidrával küzdő antifasiszta Héraklész s középütt Niké, a győzelem istennője, hacsak nem tévesztjük össze nővérével, akit a nyers erőszak, a zsarnokság és a vak kényszer nőalakjaként Bia néven ismernek. Akárhogy is legyen, a hegy szakralitása végül is erősebbnek bizonyult, mint a hódítók által neki tulajdonított jelentés.

6 Várkonyi Titusz: A citadella lakói. *Új idők*, 1916. április 16. 418–419.
7 Idézi: Vadas Ferenc: Millenniumi piramis és Gellért-hegyi Akropolisz. *Budapesti Negyed*, 1994/1. 99.

A SZABADSÁG BÁSTYÁJA

Sokáig ez a mi *akropoliszunk* is olyan volt, mint az apollóniai fellegvár, amely a maga bozóttól és gaztól benőtt bunkereivel és lőállásaival egyaránt hirdeti a barbárság győzelmét és e győzelem múlandóságát. A mi hegyünkön viszont sosem égett Apolló olthatatlan lángja, sosem épült fel a Széchenyi által tervezett *Üdvlelde*, a nemzeti *pantheon* és a sokak által javasolt Hungária-szobor, de mindezt már nem kell, sőt nem is szabad felépítenünk. Miután a mi perzsáink elvonultak, hosszú ideig senki sem nyúlt a fellegvár köveihez, mintha megismétlődött volna az eskü, csak ezúttal nem Athénét, a szőlőt, az olajbogyót és a fügét idéztük tanúként, hanem Gellért püspököt, a sziklákat és a hegy virágait. A három és fél évtized eltelt, és megújult a hegy arca. Mivel az ilyesfajta megújítás nem pusztán emberi cselekedet, cseppet sem csodálkozhatunk a közvélemény nyugtalan várakozásán és az önjelölt szakértők fontoskodó ellenvetésein. A kritikusok épp csak a déloszi szövetség pénzét nem kérték számon ezen a megújító törekvésen. De a hegy azóta megcáfolt minden érvet. Az egykori vörös csillag helyére végre kereszt került, amelyet az egykor a török alól felmentett Buda hálája övezett. A hegy csúcsán többé nem Niké és Bia egybeolvadt alakja uralkodik, hanem a nemzeti lobogó. Az egész kompozíció a magyarság jövőjébe vetett hitről tanúskodik. Az erődben teraszok nyíltak, virágok illatoznak, facsemeték nőnek. A nemzet legkisebbjei és legnagyobbjai ezúttal egyszerre kapták vissza a fellegvárat.

A Citadellát 2026-ban nem csupán a szó mindennapi értelmében nyitották meg, hanem a térszerkezet átformálásával azt is elérték, hogy az erőd többé ne hasson idegen testként a Gellért-hegyen. Jóval határozottabban megismétlődött az, amit a székesfőváros 1899-ben tett, ám ezúttal nem csak jelzésértékűen bontották meg a falakat, hanem véglegesen áttörték őket. Ez a szuverén megoldás határozza meg leginkább a Citadella új koncepcióját, miszerint az önkény jelképéből a szabadság bástyája lett. Ez a nyitottság ugyanakkor elmélkedésre késztet a szabadságunk mibenlétével kapcsolatban. Renan is így elmélkedett athéni fellegvár kék szemű istennőjét dicsérve, amikor a bókok özönéhez ezt is hozzátette: „Összeomlanék a te szentélyed is, ha olyan tágasnak kellene lennie, hogy tömegek férjenek el benne."[8] Maurras kivételesen perverznek tartotta ezt a gondolatot: egyáltalán honnan jön az igény, hogy tömegeket szállásoljanak el egy szentélyben vagy citadellában? Nem éppen az határozza meg a fellegvár jellegét és tömegekhez fűződő viszonyát, hogy „kívülről tisztelik"? Ez a kérdés a szabadság bástyája kapcsán is felmerül. Ki nyerhet ide bebocsátást? Ha figyelembe vesszük, hogy Arisztotelész szerint a fellegvár az oligarchia térbeli leképeződése, és csak kevesek szabadságát jeleníti meg, akkor a Citadella nyitott tere jelen formájában a közszabadság tágabb értelmét közvetíti. Az áttört fal mindenki számára lehetővé teszi, hogy a közös sors részese legyen.

> **a közszabadság tágabb értelmét közvetíti**

Ez a szabadság ugyanakkor nem oldódik fel a kollektivitásban. Az érte viselt felelősség mindenesetre személyes marad. Felelőtlenség volna ugyanis lebontani egy külső védművet, ha nem tudnánk a helyére állítani egy bensőt. Azzal, hogy megnyílnak előttünk a Citadella falai, érezzük, hogy egzisztenciális értelemben nekünk magunknak kell citadellává és a szabadság erődített állásaivá lennünk, ahogyan Saint-Exupéry írta:

> „megértettem, hogy az ember teljesen olyan, mint a citadella. […] Mert mindenekelőtt az vagyok, aki valahol lakik. Ó citadella, lakásom, én védelmezlek téged a homok szándékai ellen, és trombitásokkal raklak meg körös-körül, hogy riadót harsogjanak a barbárok ellen!"

Vallomás, fogadalom és imádság ez is, amely a szabadság igazi bástyájáról hangzik fel: „Citadella, én téged az ember szívében foglak felépíteni."[9] ■

8 Renan: *I.m.* 368.
9 Antoine de Saint-Exupéry: *Citadella*. ford. Pődör László, Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2015. 21–22.

Őrhely –
A Citadella ormán álló Szabadság-szobor, mögötte a 36 méteres zászlórúd
(A Citadella hivatalos Facebook-oldala / Palkó György felvétele)

